

УДК 376.33
Примљено: 20.9.2009.
Оригинални научни чланак

Стеван Ј. НЕСТОРОВ

Школа „Радивој Поповић“, Земун

Надежда Д. ДИМИЋ

Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд

Виолета НЕСТОРОВ

ПУ „Савски венац“ РЈ „Венчић“

ВИШЕСТРУКО ОМЕТЕНА ДЕЦА ОШТЕЋЕНОГ СЛУХА У ШКОЛАМА У СРБИЈИ

Последњих година стиче се утисак да је у школама за децу оштећеног слуха све више деце која поред оштећења слуха имају једну или више додатних ометености. У раду смо размотрили појам вишеструке ометености код деце оштећеног слуха и критеријуме за разврставање ове деце.

Циљ рада је био да се испита колико у школама за децу оштећеног слуха у Србији има вишеструко ометене деце оштећеног слуха и које су врсте додатних ометености заступљене у овој популацији.

Истраживање је обављено у свим школама за децу оштећеног слуха у Србији. Утврдили смо да се у поменутиим школама налази 76 ученика који поред оштећења слуха имају једно или више додатних оштећења.

У раду је табеларно и графички приказана структура групе ученика оштећеног слуха са вишеструком ометеношћу, с обзиром на демографске варијабле и тип оштећења.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: вишеструко ометено дете оштећеног слуха, врсте додатних ометености.

УВОД

Рад са децом оштећеног слуха је изазов за експерименте, за иновације рада и начине приступа у едукацији и рехабилитацији деце са ометеношћу. Тако је и рад са вишеструко ометеном децом оштећеног слуха посебан изазов и нови искорак у поље сурдологије које је у одређеној мери још увек непознато.

„Вишеструко ометено глуво дете је оно које има два или више физичких или психичких недостатака. Недостатци нису аритметички збир оштећења (глувоћа + слепило, глувоћа + ментална ретардација, глувоћа + телесни инвалидитет), већ квалитативно ново стање целокупне личности које представља специфичан ентитет и захтева посебне рехабилитационе методе“ (Дефектолошки лексикон, 1999). „Вишеструко ометено глуво и наглуво дете је оно које поред оштећења слуха има једну или више додатних сметњи као што су: интелектуална ометеност, оштећење вида, телесно оштећење, первазивни развојни поремећај, поремећај у понашању, емоционалне сметње и друге сметње“ (Димић Н., Несторов С., 2009).

Може се рећи да вишеструка ометеност има толико облика колико има и вишеструко ометене деце. Хетерогеност популације глуве и наглуве деце и деце са ометеношћу уопште, још више долази до изражаја у присуству додатних физичких или психичких недостатака, што се све одражава на рад у пракси и на могућности истраживања говора и језика ове деце.

Оштећење слуха се јавља код једног од 650 живорођене деце и представља најчешћи урођени дефект (Микић, 2007). Велики број конгениталних и оштећења слуха са одложеним настанком су генетски детерминисани. Могу се јавити у виду несиндромског оштећења слуха или у склопу синдрома. Према Микић, до данас је описано више од 400 синдрома у чијој се клиничкој слици јавља и оштећење слуха. Врста и степен оштећења слуха и других органа и система код ових синдрома у многоме варирају, па је класификација и дијагностика ових синдрома често тешка и несигурна (Микић, 2007).

Удружени ефекти оштећења слуха и додатне ометености представљају јединствен и веома сложен проблем детету са ометеношћу, породици, науци и пракси. Вишеструка ометеност у својој клиничкој слици даје далеко више проблема него када је у питању само једна ометеност. Разне случајеве вишеструке ометености не можемо посматрати само квантитативно, као прости збир два, три или више оштећења, јер они чине квалитативно нову појаву која захтева посебан приступ и посебне методе. Термин вишеструко ометено дете оштећеног слуха се може веома широко схватити. Додатна ометеност може укључивати: интелектуалну ометеност, оштећење вида, церебралну парализу, телесна оштећења, аутизам, проблеме у учењу, поремећај пажње са или без хиперкинетског синдрома, као и многе друге психичке и физичке недостатке. Зато је веома тешко дати дефиницију која би на свеобухватан начин описала слушно оштећено дете са толико различитих могућих ометености.

У литератури се може наћи доста различитих термина којима се описује дете оштећеног слуха које поред оштећења слуха има још једно или више оштећења, а такође се налази на терминолошку различитост када су у питању вишеструко ометена деца. Међу одредницама појављују се: вишеструка сензорна депривација, мулти-сензорна оштећења, особе са додатним оштећењима, вишеструко инвалидне особе, мултипло хендикепирани, особе са комбинованим оштећењима. Код нас се поред термина слушно оштећена деца са вишеструком ометеношћу може срести и термин мулти хендикепирана слушно оштећена деца, слушно оштећена деца са комбинованом/додатном ометеношћу/ сметњама, итд. У нашем закону је предвиђен само општи термин вишеструка ометеност..

У енглеском говорном подручју се могу наћи следећи термини: *Multihandicapped hearing impaired*), *Multiple handicapped deaf*, *Additionally disabled deaf* итд. Деца која су глуво– слепа се називају „*deaf-blind*“, и они се сврставају у групу вишеструко ометених глувих, а за слушно оштећену децу са менталном ретардацијом се користи термин *Deaf mentally retarded children* (глува ментално ретардирана деца). Свакако најчешће се користе термини *multihandicapped/ multiply handicapped deaf* и *multiply disabled deaf children/persons/students* итд.

Велике су разлике међу вишеструко ометеном децом оштећеног слуха. Ова деца имају поред оштећења слуха различите додатне ометености и због тога имају другачије начине и могућности учења, као и у потпуности другачије функционисање у сваком погледу. На степен њиховог функционисања утиче степен оштећења слуха и врста и степен додатне ометености, затим време када је дошло до појаве ометености и време када је отпочела сурдолошка рехабилитација. Адекватна сурдолошка рехабилитација често касни јер се додатна ометеност, посебно ако је блажег облика, касније открива, па се са дететом због немогућности дијагностиковања поступа као са дететом које има само оштећење слуха. Када су тежи облици вишеструке ометености у питању, тачна дијагноза се поставља већ у самом почетку.

Вишеструка ометеност је врло сложен проблем, па је и дефинисање сложено и тешко. Данас постоје многе дефиниције вишеструке ометености.

„Вишеструко ометено у развоју је оно дете које има две или више сметњи, а не може да се разврста према претежној сметњи (са две или више ометености, аутистично и сл.).“ Овако се вишеструка ометеност дефинише у Одлуци о критеријумима за разврставање деце ометене у развоју, која је објављена у Службеном гласнику СРС, 1986. године.

Када се све ово узме у обзир поставља се питање разврставања ове деце у адекватне категорије на основу чега би требало да се направи посебан план и програм рехабилитације и едукације глуве и наглуве деце са вишеструком ометеношћу, јер им је неопходно понудити васпитно-образовне садржаје који су у складу са њиховим могућностима. Уколико се не обезбеди индивидуални приступ у раду који је прилагођен способностима сваког детета, неће доћи до успеха а дете ће се осећати неуспешно.

Пре утврђивања критеријума за разврставање глуве и наглуве деце са вишеструком ометеношћу неопходно је утврдити дијагностичке и диференцијално дијагностичке критеријуме и процедуре. Некада је тешко извршити процену јер дете са вишеструком ометеношћу и дете без вишеструке ометености може испољавати клиничку слику која је слична, као што су блажи проблеми у пажњи или хиперактивност, што не значи да су вишеструко ометена. Зато је неопходно дефинисати диференцијално дијагностичке критеријуме.

Не постоје адекватни инструменти који могу утврдити и измерити врсту и степен додатне ометености код деце оштећеног слуха.

Знатан број слушно оштећене деце има одређене проблеме у савлађивању наставног плана и програма, али је за њих тешко рећи да су вишеструко ометена. Наиме, постоје деца која мало споријим темпом напредују у школским постигнућима и у развоју говора и језика. Ова деца се могу назвати деца која споро уче и не могу да прате план и програм. У странијој литератури се о овом проблему говори још од 1961. (Leshin) када се закључило да су то деца (Slow Learning Deaf Child) са просечним или исподпросечним интелектуалним потенцијалима која лоше уче и брзо заборављају. У неким старијим чланцима (Stahlecker, 1962) се дете које споро учи дефинише као оно чији је IQ између 80 и 90. Други аутори (Warren и Kraus) критикују ову дефиницију која је у тадашње време била меродавна, јер кажу да би по томе сва глува деца могла да се сматрају интелектуално ометеним.

Не зна се тачан број глуве и наглуве деце која немају додатно оштећење и колико је ове деце која су вишеструко ометена. Први попис особа са оштећењем вида и слуха у Србији је извршен 1954. године када је на узорку од 5884 особа са оштећењем слуха утврђено да 338 има и оштећење вида.

Такође, ни сва вишеструко ометена деца нису званично категорисана као таква, већ само као глува и наглува. Уколико је уз оштећење слуха и потврђено додатно оштећење, ретко је прецизиран степен оштећења. Зато је утврђивање броја вишеструко ометене деце велики проблем. Највећи број ове деце се налази у школама за децу оштеће-

ног слуха, али се непознат број ове деце (могуће врло значајан) налази и у другим установама или чак ван система образовања, тј. одређени број деце који је неедукатибилан и налази се у трајном смештају или у породицама.

У нашој литератури до сада нису постојали подаци о броју слушно оштећене деце са вишеструком ометеношћу, али у страниј литератури се могу наћи процене које говоре да је њихов број 20% до 40% од све слушно оштећене деце. Ово потврђују статистички подаци који се могу видети у извештајима Центра за демографска истраживања Галлодет (The Center for Assessment and Demographic Studies of the Gallaudet Research Institute). У Америци су 1996-1997. године рађена слична демографска истраживања (The Center's Annual Survey of Deaf and Hard-of-Hearing Children and Youth) која наводе да од обухваћених 50.629 деце која се налазе у специјалном систему образовања, њих 16.386 или 34% имају неко од додатних оштећења поред оштећења слуха. Према неким истраживањима процењује се да 30 – 40% деце која имају трајан губитак слуха има и неку додатну ометеност, која се рангира од најблажих па до најозбиљнијих (NDCS Factsheet, 2004; McCracken, 2002). У светлу истраживања врсте и заступљености вишеструке ометености код деце могу се наћи подаци које говоре о појави оштећења слуха код деце са другим ометеностима, што нам у обрнутом смеру даје податке о броју слушно оштећене деце са, на пример, визуелним оштећењем. Преваљенца ометености код деце утврђена је Ванкуверском (Vancouver study: Jan, Freeman, Scot, 1977) и Израелском (Israel study: Tirosh, Shnitzer, Davidovich, Cohen, 1998) студијом. Ванкуверском студијом утврђено је да у узорку од 92 испитаника са оштећењем вида, узраста од једне до деветнаест година 20% има менталну ретардацију, 19% церебралну парализу и 15% оштећење слуха. Израелском студијом је утврђено да од 193 испитаника са оштећењем вида, узраста од тринаест месеци до осам година, 12,4% има оштећење слуха (Brambring, 2000).

ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Циљ нашег истраживања је био:

- утврдити број вишеструко ометене глуве и наглуве деце у школама за децу оштећеног слуха у Србији;
- прикупити податке о стању чула, количнику интелигенције, врстама додатних ометености и друге податке.

УЗОРАК И УСЛОВИ ИСТРАЖИВАЊА

Узорак су чинила сва деца оштећеног слуха која се налазе у школама за децу оштећеног слуха у Србији.

Како би обухватили сву вишеструко ометену глуву и наглуву децу која се налазе у школама, истраживање је обављено у свим школама за глуву и наглуву децу у Србији:

- Школски центар за васпитање и образовање слушно оштећених лица, Суботица
- ОШ „Јован Поповић“, одељења ДОС, Нови Сад
- ОШ „Радивој Поповић“, Земун
- Школа за оштећене слухом– наглуве „Стефан Дечански“, Београд
- Школа са домама за ученике оштећеног слуха „11.Мај“, Јагодина
- Школа са домом ученика оштећеног слуха, Крагујевац
- Школа за слушно оштећену децу „Миодраг Матић“, Ужице
- Специјална школа са домом ученика „Бубањ“, Ниш

Истраживање је обављено у периоду од априла до јуна школске 2007/2008. године.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Након истраживања смо утврдили да се у школама за децу оштећеног слуха у Србији налази 76 ученика који поред оштећења слуха имају једно или више додатних оштећења. Структура групе ученика са вишеструком ометеношћу, с обзиром на демографске варијабле и тип оштећења, приказана је у табелама и графиконима који следе.

Графикон 1 - Полна структура у експерименталној и контролној групи

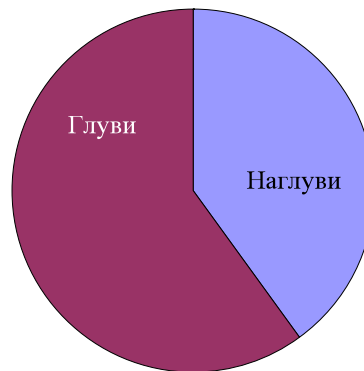
У групи вишеструко ометене глуве и наглуве деце прикупљени су подаци о 41 ученику мушког пола (53,94%) и 35 ученика женског пола (46,05%), што показује да је нешто мање ученика женског пола.

Табела 1 Узрасне одлике деце из испитиваних подузорака¹

ГРУПА	Н	АС	СД	Мин.	Макс.
Вишеструко ометена деца оштећеног слуха	76	13,11 ¹	2,915	8	26

У нашем истраживању смо желели да утврдимо у ком старосном опсегу су вишеструко ометени ученици оштећеног слуха у школама у Србији.

Унутар групе вишеструко ометене деце оштећеног слуха распон обухваћеног узраста је велики. Наиме, најмлађи међу обухваћеним ученицама основношколског узраста имао је 8, а најстарији 26 година у тренутку спровођења истраживања. Најстарији ученик оштећеног слуха са вишеструком ометеношћу је ученик тзв. комбинованог одељења, односно посебног одељења за ученике за вишеструком ометеношћу које је у саставу једне од основних школа за децу оштећеног слуха у којима је спроведено истраживање.

Графикон 2 - Степен оштећења слуха у групи вишеструко ометене деце оштећеног слуха

Скоро 60% (45) вишеструко ометене деце оштећеног слуха која су обухваћена истраживањем припадају категорији глуве деце, а око 40% (31) припадају категорији наглуве деце.

¹ Ознаке у табели носе следећа значења: Н-број испитаника, АС-аритметичка средина, СД-стандардна девијација, Мин.-минимална вредност, Макс.-максимална вредност варијабле у узроку.

Врсте додатне ометености у групи вишеструко ометене деце оштећеног слуха

Прикупљени подаци о глувим и наглувим испитаницима са вишеструком ометеношћу показују следеће. Више од половине (59,2%) узорка чине деца са оштећењем слуха код којих уједно постоји и ометеност у интелектуалном развоју (Табела 2). По броју их следе испитаници код којих је оштећење слуха комбиновано са оштећењем вида (11,8%), са телесним оштећењем (7,9%) и ометеношћу у интелектуалном развоју и телесним оштећењем истовремено (7,9%). Као што се може видети у Табели 2, учесталост осталих облика вишеструке ометености је у испитаном узорку знатно ређа.

Број испитаника код којих постоје две комбиноване сметње (оштећење слуха + још неки облик ометености) је 64 (84,2%), оних са три комбиноване сметње (оштећење слуха + још два облика ометености) је 10 (13,2%), док више од три облика ометености имају два испитаника (2,6%).

*Табела 2 Структура вишеструке ометености
у експерименталној групи*

Тип ометености	степен оштећења слуха	Н	%	Н ук.	% ук.
синдромско оштећење слуха	глуви	3	3,9	3	3,9
	наглуви	/	/		
оштећење вида	глуви	2	2,6	9	11,8
	наглуви	7	9,2		
телесно оштећење	глуви	4	5,3	6	7,9
	наглуви	2	2,6		
ометеност у интелект. развоју	глуви	29	38,2	45	59,2
	наглуви	16	21,1		
аутизам	глуви	1	1,3	1	1,3
	наглуви	/	/		
ометеност у интелект.развоју + телесно оштећење	глуви	5	6,6	6	7,9
	наглуви	1	1,3		
ометеност у интелект.развоју + оштећење вида	глуви	1	1,3	4	5,3
	наглуви	3	3,9		
омет. у интелект.развоју + тел. оштећење + оштећење вида	глуви	/	/	2	2,6
	наглуви	2	2,6		

ЗАКЉУЧАК

Истраживањем смо обухватили вишеструко ометене ученике оштећеног слуха за које постоје докази да имају додатно оштећење, њих 76. У школама за децу оштећеног слуха у Србији постоји и одређени број глуве и наглуве деце која имају додатна оштећења, најчешће ометеност у интелектуалном развоју, али нису категорисана као вишеструко ометена већ се у постојећој документацији за ову децу наводи само оштећење слуха као врста ометености.

Основна одлика узорка у целини је изузетно изражена хетерогеност. Заступљени су ученици оштећеног слуха са различитим облицима вишеструке ометености. Значајна карактеристика ове групе су разлике у степену ометености у оквиру различитих подгрупа које се не могу прецизно одредити јер не постоје инструменти који би прецизно измерили степен додатне ометености код детета са оштећеним слухом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Alsop, L.: *Understanding deafblindness: issues, perspectives, and strategies*, Logan, UT: SKI-HI Institute, Utah State University, 2002. (Available from Hope Publishing, Inc., 1856 North 1200 East, Logan, UT 84321., www.hopepubl.com)
2. American psychiatric association: *Diagnostic and Statistic Manual of Mental Disorders (DSM III-R)*, 3rd revised APA, 1987.
3. American Psychiatric Association: *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, 4th edn. Washington, DC:APA, 1994.
4. Ајдински, Љ.: Интегрална рехабилитација ментално ретардираних лица, Југословенска конференција за социјалне делатности, Београд, 1981.
5. Bobath, K: *A neuropsychological basis for treatment of cerebral palsy*, Heinemann, London, 1980.
6. Бојанин, С., Милачић, И., Селаковић, М.: Аутизам, Завет, Београд, 1997.
7. Цветковић, Ж.: *Методика васпитно образовног рада са слепим лицима*, Научна књига, Београд, 1989.
8. Ђордић, А., Бојанин, С.: *Општа дефектолошка дијагностика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997.
9. Димић, Д. Н., Ковачевић, Т.: *Знаковни, говорни и писани речник код деце оштећеног слуха*, Београдска дефектолошка школа, 2004, 2-3, 69-77.
10. Димић, Д.Н.: *Говорно-језички дефицити код глуве и наглуве деце*, Друштво дефектолога Србије и Црне горе, Београд, 2003.
11. Димић, Д.Н. и сарадници: *Сметње и поремећаји у развоју код деце оштећеног слуха*, у књизи Голубовић С. и сарадници: *Сметње и поремећаји код деце ометене у развоју*, Дефектолошки факултет, Београд, 2005.

12. Димић, Д.Н., Несторов, С.: Разумљивост говора код вишеструко ометене глуве и наглуве деце, Београдска дефектолошка школа, Београд, 2009, 2, 13-27.
13. Ђоковић, С.: Индивидуални третман код деце оштећеног слуха, Дефектолошки факултет, Београд, 2004.
14. Ђоковић, С.: Усклађеност латерализованости код деце оштећеног слуха и деце са развојном дисфазом, Београдска дефектолошка школа, 1, 39-48, Београд, 2009.
15. Eškirović, V.M., Vučinić, V.J.: *Ražnja slabovidnih učenika*, Београдска дефектолошка школа, бр. 2, стр. 31-38, Београд, 1998.
16. Голубовић, С. и група аутора: Сметње у развоју код деце млађег школског узраста, Дефектолошки факултет, Београд, 2005.
17. Грбовић, А., Јаблан, Б.: Учесталост вишеструке ометености код визуелно оштећене деце и одраслих, Београдска дефектолошка школа, 1, 115-123, Београд, 2009.
18. Група аутора: Дефектолошки лексикон, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.
19. Исаковић, Љ., Димић, Н.: Допуњавање реченица код глувих и наглувих ученика и ученика који чују, Београдска дефектолошка школа, 1, 19-31, Београд, 2008.
20. Јаблан, Б., Грбовић, А.: Вишеструко ометена визуелно оштећена деца, Социјална мисао, бр. 57/1, (стр. 47-59), Београд, 2008.
21. Ковачевић, Т.: Активни и пасивни речник код глуве и наглуве деце, Београдска дефектолошка школа, 2004, 2-3, 1-14.
22. Leenthouts, M.A.: *The mentally retarded deaf child*, Colorado school for the deaf, Colorado Springs, Colorado, 1959.
23. Leshin, G., Stahlecker, L.: *Academic expectancies of slow-learning deaf children*, The Volta review, New York, 1962.
24. Микић, Б.: Синдромска оштећења слуха, Специјална едукација и рехабилитација, 3-4, 13-25, Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, ЦИДД, Београд, 2007.
25. Миладиновић, В.: Основе методике матерњег језика, Дефектолошки факултет, Београд, 1994.
26. Пејчић, Б.: Методологија емпиријског научног истраживања, Дефектолошки факултет, Београд, 1995.
27. Power, D.J., Quigley, S.P.: *Problems and Programs in the Education of Multiply Disabled Deaf Children*, 1971, <http://www.ericdigests.org> ED053512
28. Радоман, В.: Сурдопсихологија, Дефектолошки факултет, Београд, 1996.
29. Реформа образовања ученика са посебним потребама, Министарство просвете и спорта Републике Србије, 2004.
30. Савић, Љ.: Методика аудиторног тренинга, Дефектолошки факултет, Београд, 1995.
31. Славнић, С.: Формирање говора код мале глуве деце, Дефектолошки факултет, Београд, 1996.

32. Стошљевић, Л., Рапаић, Д., Николић, С.: Соматопедија, Научна књига, Београд, 1990.
33. Виготски, Л.: Основи дефектологије, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1987.
34. Влајић, Ж.: Методика рада са наглувима, Научна књга, Београд, 1992
35. Вујасиновић, З., Димић, Д.Н.: Специфичности у третману глуве и наглуве деце предшколског узраста, Београдска дефектолошка школа, 2003, 3, 5-8.
36. Вучинић, В., Ешкировић, Б., Маћешкић-Петровић, Д., Анђелковић М.: Компетенције за рад са особама оштећеног вида са вишеструким сметњама, Београдска дефектолошка школа, бр. 1, стр. 101-113, Београд, 2009.

MULTIPLY DISABLED CHILDREN WITH IMPAIRED HEARING IN SCHOOLS IN SERBIA

STEVAN J. NESTOROV

School "Radijoj Popović", Zemun

NADEŽDA D. DIMIĆ

Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade

VIOLETA NESTOROV

"Savski venac", "Venčić", Belgrade

SUMMARY

Recently, there has been an impression that in schools for children with impaired hearing there are more and more children who, besides hearing impairment, have one or more additional disabilities. This paper discusses the concept of multiple disabilities in children with impaired hearing and the criteria for classifying these children.

Goal of the paper was to study how many multiply disabled children with impaired hearing there are in schools for children with impaired hearing in Serbia and what are the kinds of additional disabilities present in this population.

Research was performed in all schools for children with impaired hearing in Serbia. We established that there are 76 pupils in those schools who, besides impaired hearing, have one or more additional disabilities.

The paper presents in form of tables and charts the structure of the group of multiply disabled pupils with impaired hearing with respect to demographic variables and type of disability.

KEY WORDS: multiply disabled child with impaired hearing, kind of additional disability.